

Zróżnicowanie zasad opodatkowania dochodów osób fizycznych w zależności od rodzaju źródła przychodów. Rozważania w kontekście zasady sprawiedliwości opodatkowania

Streszczenie

Polski system opodatkowania dochodów osób fizycznych tworzy kilka aktów prawnych. Kluczowym z nich jest ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych, w której uregulowano zasady opodatkowania większości rodzajów przychodów. Choć w literaturze przedmiotu podkreśla się powszechny charakter wprowadzonego podatku dochodowego od osób fizycznych, w ustawie przewidziano wyłączenia spod opodatkowania tym podatkiem kilku kategorii przychodów uzyskiwanych przez osoby fizyczne, przy czym część z nich została poddana opodatkowaniu na zasadach określonych w odrębnych ustawach. Pozostałe przychody podlegające opodatkowaniu zgodnie z ustawą o podatku dochodowym od osób fizycznych zostały skategoryzowane ze względu na źródło, z którego pochodzą. To wyliczenie źródeł przychodów ma znaczenie, bowiem ustawodawca dokonał zróżnicowania zasad opodatkowania poszczególnych dochodów osób fizycznych w zależności od rodzaju źródła, z którego pochodzą. Źródło przychodu jest zatem kategorią o fundamentalnym znaczeniu w polskim systemie opodatkowania dochodów osób fizycznych, determinuje bowiem, czy dany rodzaj przychodu podlega opodatkowaniu i w jaki sposób.

Istniejące zróżnicowanie obowiązków podatkowych w zależności od źródła przychodu poddano w niniejszej pracy ocenie w kontekście zasady sprawiedliwości podatkowej. Etyczne aspekty opodatkowania są jednym z głównych problemów rozważanych w nauce prawa podatkowego i naukach ekonomicznych już od wieków. Stąd też w pierwszym rozdziale ukazano ewolucję koncepcji sprawiedliwości podatkowej: od pewnej idei filozoficzno-ekonomicznej do zasady prawa. Wskazano też, że na współczesne rozumienie tego pojęcia składa się postulat równomiernego opodatkowania wszystkich obywateli, bez względu na ich pozycję społeczną i wykonywany zawód, stosownie do ich zdolności płatniczej ustalonej w oparciu o kryteria obiektywne, jak dochód pozostający do dyspozycji podatnika. To oznacza jednocześnie, że system podatkowy powinien zachować swoją neutralność, a progresja podatkowa nie może prowadzić do dyskryminacji określonych grup podatników, zaś kwota wolna od opodatkowania powinna zabezpieczać minimum egzystencji podatnika.

W kolejnym rozdziale prześladowany został proces kształtowania się podatków bezpośrednich – od podatków, w których podmiotem i zarazem przedmiotem opodatkowania była osoba fizyczna (tzw. podatków pogłównych), przez podatki obciążające majątek

podatnika, aż po podatki przychodowe i dochodowe. W rozdziale tym podkreślono, że o upowszechnieniu się podatku dochodowego zadecydowała potrzeba dostosowania wysokości zobowiązania podatkowego do możliwości ekonomicznych podatników. To dochód uznano za to kryterium, które w największej mierze pozwala na indywidualizację obciążenia podatkowego. Nakreślono również ramy współczesnego polskiego systemu opodatkowania osób fizycznych, w tym ryczałtowe formy opodatkowania i podatki majątkowo-przychodowe (jak podatek rolny i leśny) oraz podatek od spadków i darowizn, akcentując jednocześnie elementy systemu indywidualizujące obciążenie podatkowe i jego rozłożenie stosownie do zdolności podatkowej jednostek. Zarysowano także problem zróżnicowania opodatkowania w zależności od źródła przychodu, wskazując, że wpływa ono na rozumienie przychodu, oddziałuje na metody ustalania dochodu i wymiaru podatku oraz rozliczenia tej należności publicznoprawnej.

W trzecim rozdziale przeanalizowane zostały najczęściej przywoływane teorie dochodu podatkowego, i.e. teoria źródeł, teoria czystego przyrostu majątkowego (definicja Schanza-Haiga-Simonsa) i koncepcja dochodu rynkowego. Wydaje się, że to koncepcja czystego przyrostu majątkowego wraz z unitarnym modelem opodatkowania najlepiej oddają cele, jakie współcześnie przypisuje się podatkowi dochodowemu i najlepiej realizują postulaty sprawiedliwościowe. Jednak w polskim podatku dochodowym żadna z przedstawionych teorii dochodu nie znalazła odzwierciedlenia. Polski ustawodawca z pojęcia dochodu uczynił bowiem kategorię zależną od źródła przychodu, z którego dochód został uzyskany, zaś część dochodów podlega opodatkowaniu kumulatywnemu. Następnie przedstawiono trzy główne modele opodatkowania dochodu, tj. model unitarny, cedularny i mieszany oraz wskazano, że polski model opodatkowania zawiera elementy każdego z nich.

W czwartym rozdziale opracowano wzorzec kontroli sprawiedliwości regulacji podatkowych. Wskazano, że tworzą go zasady powszechności i równości ponoszenia ciężarów podatkowych, ustawowej regulacji podatków i określoności przepisów prawa, z którą łączą się zasady zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa oraz zakaz stanowienia prawa retroaktywnego i dokonywania zmian w prawie w trakcie roku, gdy nie są one korzystne dla podatników. Do standardów sprawiedliwości podatkowej należą też zasady neutralności podatku, racjonalnego tworzenia prawa oraz sprawiedliwości społecznej, z której wynika dla ustawodawcy nakaz rozkładania ciężarów podatkowych zgodnie ze zdolnością płatniczą podatników, mierzoną w oparciu o wysokość tzw. „czystego dochodu”, z czym wiąże się z kolei obowiązek ustanowienia kwoty wolnej od opodatkowania na poziomie gwarantującym podatnikowi co najmniej minimum egzystencji oraz progresywna forma opodatkowania

dochodów. Natomiast z konstytucyjnego przepisu o ochronie własności wywodzony jest zakaz opodatkowania konfiskacyjnego.

Problem badawczy podejmowany w niniejszej pracy został przedstawiony w rozdziale piątym. Postawiona została teza, iż owo zróżnicowanie zasad opodatkowania jest niezgodne z konstytucyjną zasadą sprawiedliwości podatkowej, zaś obecny model opodatkowania dochodów ze względu na swoją kazuistykę nie przystaje do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej. W celu jej udowodnienia sformułowano i zweryfikowano kilka tez cząstkowych, odnoszących się do poszczególnych pryncypiów tworzących kanon zasad sprawiedliwego opodatkowania.

Zaprezentowane zostały rozbieżności w interpretacji norm prawa podatkowego w zakresie przypisania przychodu do odpowiedniego źródła. Wykazane zostało, że sposób zdefiniowania pojęć używanych przez ustawodawcę stwarza podatnikom oraz organom podatkowym wiele trudności w kwalifikacji przychodu i umożliwia organom podatkowym znaczną uznaniowość, co jest niezgodne z zasadą określoności przepisów prawa i nie sprzyja budowaniu zaufania do państwa i prawa. Przedstawiono, że terminy, którymi posługuje się polski ustawodawca dla określenia źródeł przychodu i definicje przez niego sformułowane, czynią system opodatkowania dochodów osiąganym przez osoby fizyczne skostniałym, a przeprowadzona na potrzeby podatku dochodowego kategoryzacja rzeczywistości jest sztuczna. W pracy dowiedziono również, że drobiazgowość regulacji prowadzi do sytuacji, w której pewne stany faktyczne nie podlegają opodatkowaniu wbrew intencji ustawodawcy.

Następnie opisane zostały przykłady różnicowania sytuacji podatników w oparciu o kryteria niezwiązane z ekonomiczną zdolnością do świadczenia podatkowego poprzez wyłączenie lub zwolnienie z opodatkowania niektórych rodzajów przychodów, co stanowi naruszenie zasady równości i powszechności opodatkowania, w zakresie w jakim nie ma ono umocowania w Konstytucji, tj. nie służy ochronie wartości konstytucyjnych, bądź też jest nieproporcjonalne do celu, który ma realizować.

Przedstawione zostały także wyjątki od reguły opodatkowania dochodu, powodujące, że w przypadku niektórych źródeł przychodów przedmiotem opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych nie jest kwota faktycznie pozostająca do dyspozycji podatnika, ale abstrakcyjna wartość przyjęta przez ustawodawcę, a nawet przychód. Tym samym w odniesieniu do wybranych źródeł przychodów ustawodawca nie podejmuje się zbadania możliwości finansowych podatnika, co jest sprzeczne z konstytucyjnym wymogiem dostosowania ciężaru podatku do zdolności płatniczej podatnika.

Ponadto wykazane zostało, że dla wybranych źródeł przychodu ustawodawca zaniechał stosowania środków indywidualizacji ciężaru podatku, odstępując od reguł kumulacji dochodu i strat oraz progresji podatkowej i pozbawiając podatników prawa do kwoty wolnej, jak też niektórych ulg. Udowodniono tym samym niezgodność występującego zróżnicowania środków indywidualizacji ciężaru podatkowego w zależności od źródła przychodu z konstytucyjnymi zasadami równości, zdolności płatniczej i sprawiedliwości społecznej.

W dysertacji wskazano też przepisy, które skutkują opodatkowaniem konfiskacyjnym, a więc naruszającym konstytucyjne zasady zdolności płatniczej, ochrony własności oraz demokratycznego państwa prawa. Opisane zostało, jak ustawodawca wykorzystuje prawo podatkowe do celów represyjnych, przyjmując dla pewnych rodzajów przychodów stawki podatku, które mają charakter sankcji podatkowych.

Dowiedziane zostało również, że istniejące zróżnicowanie zasad opodatkowania w zależności od źródła przychodu i rodzaju aktywności podatnika jest niezgodne z zasadami równości i neutralności podatku dochodowego, skłaniając podatników do podejmowania działań innych niż te, które zostałyby podjęte w niezakłóconych przez ustawodawcę warunkach rynkowych.

Tym samym zweryfikowana została główna teza pracy, zgodnie z którą istniejące zróżnicowanie zasad opodatkowania dochodów osób fizycznych w zależności od rodzaju źródła przychodu jest sprzeczne z konstytucyjną zasadą sprawiedliwości podatkowej, zaś obecny model opodatkowania dochodów ze względu na swoją kazuistykę nie przystaje do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej.

W ostatnim rozdziale dokonano porównania reguł opodatkowania różnych rodzajów dochodów osób fizycznych opisanych w rozdziale piątym z tymi występującymi w systemach podatkowych Wielkiej Brytanii, Niemiec i Francji. Państwa te są uznawane za kolebki głównych, opisanych w rozdziale trzecim, modeli opodatkowania dochodu, tj. cedularnego, unitarnego i mieszanego. Wyeksponowane zostały te rozwiązania przyjęte przez prawodawców francuskiego, brytyjskiego i niemieckiego, które istotnie odróżniają tamtejsze modele opodatkowania dochodów od modelu obranego w Polsce i w większym stopniu czynią zadość zasadzie sprawiedliwości opodatkowania.